

Streikebrytere i arbeid under en konflikt i Lierskogene i 1930-årene.

PAUL TAGE HALBERG

Arbeidets Frihet i skogsbygdene i 1930-årene

Arbeidets Frihet var en streikebryterorganisasjon som oppstod i Norge i slutten av 1920-årene. Den var åpen både for skogsarbeidere og skogeiere. I 1930-årene utviklet organisasjonen seg til en bygdefront med et omfang som truet både Norsk Skog- og Landarbeiderforbund og Skogbrukets Arbeidsgiverforening. Hva lå bak denne bevegelsen, og hvorfor gikk den i oppløsning?

Skogeierne og skogsarbeiderne

I 1912 ble Norsk Skog- og Jordbruksarbeiderforbund stiftet i Elverum, men fikk i starten liten oppslutning. Våren 1917 kom det til åpne konfrontasjoner i flere tverrelver i Østerdalen og Solør, der forbundet hadde en viss styrke. Skogeierorganiserte streikebryterlag stod frem. De borgerlige avisene gav dem en helteglorie. I de sosialistiske avisene og i fagbladet til Skog og Jord var de fredløse "Judas'er, (-) en saadann broget blanding av gaardbrukere, handelsreisende, skrædere, skomakere og plattenslagere". Organiserte i Skog og Jord foreslo harde tiltak mot streikebryterne:

Det har vist seg her i s. Østerdalen at saasnat en arbeidsplads er blit blokkert, øieblikkelig finder man en hærskaare av disse sumpkryp opført i arbeiderpressen. Og hvad er grunden, spørges der? Jo, grunden maa søkes deri at vi inden foreningerne er for hensynsfulde mot dem. Vi maa lære os til mere hat og foragt overfor slike subjekter. Og naar de en dag kommer og vil ordne sit forhold, da maa vi sandelig huske paa hvad de har været for noget, at de har tat brødet fra barn og kvinder og git det til hunderne. Men allerhelst skulde de ikke faa ordne sit forhold og staa blandt klassebevisste kamerater, men jages fra plads til plads saa de tilslut begikk selvmord, til skræk og advarsel for den opvoksende ungdom.¹

Fløterkonfliktene skremte mange skogeiere. Oktoberrevolusjonen i Russland og radikaliseringen av arbeiderbevegelsen i begynnelsen av 1920-årene, skapte betydelig frykt i skogeierkretser. Sterkere maktmidler ble tatt i bruk i fløterkonfliktene. Regelrette slagsmål oppstod mellom fagorganiserte og streikebrytere som bokstavlig talt endte i fløterelva. Fløterdammer ble sprengt, koier stukket i brann. Hatet og bitterheten, som ytterligere var blitt forsterket av langvarig depresjon, sementerte motsetningene mellom skogeiere og skogsarbeidere. Skogeierne følte

at fagbevegelsen var et fremmedelement på landsbygda. Den var et byfenomen som med sine skriftlige tariffavtaler brøt ned det tradisjonelle tillitsforholdet mellom skogeier og skogsarbeider. Denne følelsen ble ytterligere forsterket etter at Norsk Skog- og Landarbeiderforbund ble stiftet i 1927 og umiddelbart gikk inn i en vennskapskomité med de revolusjonære broderforbundene i Finland og Russland.

Skogeiernes aggresjonen vendte seg ikke i første rekke mot skogsarbeiderne som yrkesgruppe, men mot treforedlingsindustrien i byene der opphavet til elendigheten etter mange skogeieres mening var å finne. De hevdet at skogsbygdene lenge var blitt utpint av fabrikkene gjennom press på tømmerprisen. Fabrikkenes gode økonomi gav det byorienterte Papirindustriarbeiderforbundet vingslag og gode kort på hånden i kampen for høye lønninger for sine medlemmer, fremholdt skogeierne videre. Mange skogsarbeidere var også enige i resonnementet. Det var et faktum at den sesongarbeidende skogsarbeider, i den korte tiden han var i arbeid, hadde en daglønn som var halvparten av det industriarbeideren tjente. Det var også slik at LO så på organiseringen av skogsarbeiderne som et problem. Industriarbeiderne på sin side stod slett ikke med åpne armer etter at LO-kongressen hadde bestemt seg for å overføre skogsarbeiderne til Papirindustriarbeiderforbundet i 1924.

Var ikke tiden moden for å stifte fagforeninger i skogsbygdene bestående både av skogeiere og skogsarbeidere, for å verne sine felles interesser mot plankeadel og byorienterte fagforeningspamper? Jo, hevdet en av de største skogeierne i Åmot, Svein Meldieseth, i et innlegg i bondepartiavisen Østlendingen i januar 1926. Men på det tidspunkt hadde lignende tanker for lengst ført til konkret handling i Sverige.

Arbeidets Frihet i Sverige

Etableringen av organiserte streikebryterforeninger i Sverige hadde røtter tilbake til 1908 da det ble slutt på importen av utenlandske streikebrytere. En rekke foreninger ble reist i forskjellige næringer, blant annet Centralförbundet Rädda Skörden i 1920, som gårdbrukere i Uppland stiftet etter landarbeiderstreiken i 1919. Organisasjonen, som hadde til "ändamål att vid nödläge för jordbruket av en eller annan anledning söka bereda frivillig arbetshjälp för djurens vård samt grödans och skördens skjötsel och tillvaratagande", hadde en rekke lokale avdelinger i midtre og sydlige Sverige.²

Centralförbundet för Arbetets Frihet ble stiftet høsten 1923 som en reaksjon på den omfattende skogsarbeiderkonflikten i Norrland vintren 1922-23, da det sosialdemokratiske Skogs- og Flottningsarbetareförbundet blokkerte mesteparten av skogbolagenes skoger.³ Stifteren var den konservative riksdagsmannen A. O. Frändén, gründer, og en av de ledende innen tremasse- og papirindustrien i Sverige.⁴ Målet var å beskytte "de arbeidsvillige" i den nordsvenske skogindustrien.

Centralförbundet bygde på en rekke lokale avdelinger, blant annet i Dalarne, grenselenet til Hedmark. I 1935 hadde streikebryterorganisa-

sjonen over 18 000 medlemmene fordelt over 240 lokale avdelinger. Felles for både Rådta Skörden og Arbetets Frihet var at de begge gav seg ut for å være upolitiske organisasjoner. Samarbeidet skulle fremmes. Ingen kamporganisasjon, hverken fra arbeidsgivere eller arbeidstakere, fikk medlemskap etter statuttene. Likevel fungerte de begge som uformelle arbeidsgiverforeninger. De organiserte streikebrytervirksomheten i nært samarbeid med de offisielle arbeidsgiverforeningene i jordbruk og skogbruk.⁵ Arbeidets Frihet i Sverige utviklet seg ikke til å bli en bygdefront. Det skyldtes trolig at organisasjonen ble ledet av personer i papirindustrien, og at den først opptrådte som en forløper for den offisielle arbeidsgiverforeningen i skogbruket for senere å bli en samarbeidspartner.

I Danmark var det mindre grobunn for streikebryterorganisasjoner. I Finland derimot oppstod det en bevegelse som skulle bli et ideal for kriserammede norske skogeiere.

Lappobevegelsen i Finland

De "harde tredve-åra" begynte tidligere i Finland enn i andre land. Krisen startet i Østerbotten i 1928 ved at jordbruket ble rammet av det verste uåret i manns minne. Den gav støtet til en lokal "Missväxtrörelse" begrunnet ut ifra synet på statens manglende evne og vilje til å hjelpe de rammede bøndene. Depresjonen, med betydelig prisfall på jordbruksvarer og tømmer, slo til for fullt i 1929.⁶ Lappobevegelsen, som utviklet seg til den fascistiske fedrelandsbevegelsen IKL, og som senere satte statens sikkerhet i fare, startet som en ungdomsdemonstrasjon i Lappo i Østerbotten. Ungkommunistene hadde valgt å legge et møte til dette særdeles patriotiske distriktet i Finland den 23. november 1929. Niilo Kosola, sønn av Vihtori Kosola, Lappobevegelsen leder, forteller fra møtet:

Ungkommunistene hadde kunngjort fest i kommunistenes hus i Lappo lørdag 23. november. Jeg gikk siste året på gymnaset den gang. Det var en gruppe på syv av oss som planla hvordan vi kunne stoppe disse kommunistmøtene. Kjemilæreren vår lærte oss å lage svovelsyrebomber. Vi plasserte oss på forskjellige steder i lokallet og kastet bombene. Det ble en forferdelig lukt og vilt kaos, mange besvimte. Kommunistdelegasjonen bar ildrøde skjorter. Vi skrek til dem, 'ta av skjortene!'. De ble redde. Vi syv guttene rev av dem skjortene. Politiet kom og stoppet festen. Om kvelden sa min far, 'borgerkrig mot kommunister er ikke noe for gutter, her må de voksne trå til!'. Det ble skrevet opprop i avisene om at folk fra alle kommunene i Østerbotten måtte komme til møte i Lappo 1. desember. Det ble et masse møte. Folk fra hele landet kom.⁷

Møtet i Lappo 1. desember samlet over to tusen deltakere, et uventet høyt antall som gav inspirasjon til lignende møter omkring i Finland. 15.

mars 1930 ble Finlands Lås stiftet som en nasjonal organisasjon for bevegelsen. I begynnelsen stilte bevegelsen seg bak landets regjering og den rettmessige samfunnsordningen, men den brøt med det parlamentariske systemet da regjeringen våren 1930 ikke oppnådde kvalifisert flertall for sin første antikommunistiske proposisjon. "Skjutsningarna", nattlige kidnappinger av kommunister som ble kjørt halvnakne til den russiske grensen og satt av i finsk vinterkulde, var en ren maktdemonstrasjon som skapte frykt. Bondetoget til Helsingfors i juli 1930, der Vihtori Kosola, med Mussolinis marsj mot Roma i 1922 som forbilde, førte 12 000 deltakere mot hovedstaden, understreket bevegelsens omfang. Bevegelsens maktdemonstrasjoner kulminerte i oktober 1930 med "skjutsningen" av Finlands første president, den sterkt lappokritiske K. J. Ståhlberg. Da hadde bevegelsen allerede truet frem et statsministerskifte som resulterte i nyvalg for om mulig å få de antikommunistiske lovene vedtatt i Riksdagen. "Lappovalget" 1. og 2. oktober 1930 ble en brakseier for den konservative reaksjonen. Det gav en tilstrekkelig majoritet til å sette en stopper for all kommunistisk virksomhet. Det finske skog- og landarbeiderforbundet ble kriminalisert. I november tok bevegelsen navnet Lappobevegelsen. Den hadde en klar fascistisk profil som bygde på Mussolinis korporative samfunnsmodell i Italia. Lappoloven, som satte "fedrelandets beste" over lov og dom, rettferdiggjorde vidtrekkene ulovligheter.⁸

Norske streikebryterforeninger etter svensk mønster

Norges Samfundshjelp var den første organiserte streikebryterorganisasjon i Norge da den ble stiftet i 1920. En gruppe offiserer, med støtte av de største næringsorganisasjonene med Industriforbundet i spissen, stod bak. Denne "upolitiske" organisasjonen skulle beskytte landets vitale interesser i tilfelle storstreik og lammende arbeidskonflikter. Under storstreiken i 1921 organiserte den en utstrakt streikebrytervirksomhet. Samfundshjelpen ble kimen til Samfundsvernet, som i frykt for revolusjon ble stiftet i 1923 som en halvmilitær tungt bevepnet styrke på 10 000 mann. Den var i alarmberedskap under Arbeiderpartiets korte regjeringstid vinteren 1928. I 1929 fikk Samfundsvernet status som reservepoliti. Både Samfundshjelpen og Samfundsvernet var "byorganisasjoner", og gjorde seg lite gjeldende i konfliktene i skogsbygdene.

En fløterkonflikt i 1927 i Sør-Østerdal, i Julussa, ei tverrelv med utspring i Elverum og utløp i Rena, ble innledningen til en lang rekke alvorlige fløterkonflikter i slutten av 1920-årene. Sterke virkemidler ble tatt i bruk i Julussakonflikten. De massive, væpnede demonstrasjonene og statspolitiets motangrep vakte oppsikt. Det var arrestasjoner i fleng. Etter Julussakonflikten vedtok Stortinget et tillegg til paragraf 222 i straffeloven for å beskytte streikebryterne. Tukthusloven, som dette tillegget ble kalt, gav bøter på opp til 25 000 kroner og fengsel inntil ett år for de som "søker å bevirke at noen oppsier eller oppgir sitt arbeide". Julussakonflikten ble foranledningen til stiftelsen av Norsk Skog- og

"...Bare dom nå itte går og organiserer seg hele ruklet!" Skogeierne møtes i Olav Dalgards film, "Det drønner gjennom dalen" fra 1938.

Landarbeiderforbund i august 1927.

Samme høst gikk Skog og Land inn i en bitter og prinsipiell konflikt i Vinger, Austmarkakonflikten, som den ble kalt. Austmarka Skog- og Landarbeiderforening, som var blitt stiftet våren 1926, reiste høsten 1927 tariffkrav. Dette ble avvist. Arbeidsgiverens negative holdning førte til at Skog og Land gikk til blokade. Bedriftens skogbestyrer, Terje Braaten, hadde tidligere vært ansatt i bedriftens datterselskap i Värmland i Sverige. Under storkonflikten der i 1926 hadde han stiftet bekjentskap med Centralförbundet för Arbetets Frihet. Vinteren 1928 stiftet Braaten, gjennom en lokal stråmann, foreningen Arbeidets Frihet på Austmarka som en reaksjon på blokaden. Dette var den første frie forening i Norge. Men den fikk utrettet lite. Skog og Land hindret rekrutteringen til streikebryterforeningen. Etter hvert gav Braaten opp kampen. I løpet av april 1928 var forholdet til Skog og Land ordnet.⁹

I kjølvannet av fløterkonfliktene i Julussa i 1927 og i Ulvåa våren etter, ble det etablert frie foreninger i Elverum høsten 1928. Hans Mellum, fløtersjefen i Julussa i 1927, og en grunnstamme på fem-seks fløtere i Julussa i årene 1926-28, stod bak.¹⁰ Medlemmene hadde fått ideologisk inspirasjon i Fedrelandslaget som ble stiftet i Oslo i 1925, og som fikk stor oppslutning med en rekke lokale lag i Østerdalen. "Men Fedrelandslaget hadde ingen sosial ånd", hevdet medlemmer av de nye frie foreningene i Østerdalen, og siktet til den borgerlige byideologien.¹¹

Skogeierne reagerte negativt på etableringen av Norsk Skog- og Landarbeiderforbund. Fløterkonfliktene våren 1928 hvor flere fløterelver

ble liggende inne, forverret den desperate økonomiske stillingen ytterligere for dem. I begynnelsen av september 1928 hadde Skog og Land kjempet de konfliktrammede skogeierne i Glommavassdraget i kne. Det nye synet til skogeierne var at de øyeblikkelig måtte stifte en arbeidsgiverforening. Anders P. Holt, formann i Glommen Skogeierforening og Norges Skogeierforbund, og skogeiernes leder under den dramatiske fløterkonflikten i Odal tidligere på året, uttalte:

Hvis arbeiderorganisasjonen i jord- og skogbruket nu får lov til å fortsette uhindret den vei den har slått inn på, vil den i løpet av denne høst ganske visst ha tatt oss for sig enkeltvis og vil på en eller annen måte enten få fremtvunget mer eller mindre ugunstige overenskomster eller få satt oss ut i mere eller mindre generende konflikter, mere eller mindre generende blokade.¹²

Skogbrukets Arbeidsgiverforening ble stiftet 17. september 1928 med Anders P. Holt som formann og Terje Braaten som nestformann. Dermed var Norsk Skog- og Landarbeiderforbund i prinsippet akseptert som skogeiernes motpart. Skogbrukets Arbeidsgiverforening tok initiativ til forhandlinger med Skog og Land rett etter stiftelsen. Terje Braaten skal ha åpnet forhandlingene med velkomstordene; "Vel mine herrer, det er hyggelig å møtes uten våpen for én gangs skyld".¹³ Isen smeltet, og møtet ble lite dramatisk. Partene ble forbausende raskt enige om alminnelige bestemmelser for skogsarbeid og fløting. I løpet av vinteren 1929 meldte en rekke fellesfløtningsforeninger i Glåmavassdraget seg inn i

"...Om vi så skal tygge bark og drikke kallvatten, så går vi til streik!"
Skogsarbeiderne avholder foreningsmøte i koia. Fra filmen "Det drønner gjennom dalen".

Skogbrukets Arbeidsgiverforening. Våren 1929 møttes partene til forhandlinger om felles bestemmelser for fløting. Skog og Lands fanesak, forkastelse av anbudssystemet og streikebryteruvesenet, ble godtatt.

Oppslutningen om Skogbrukets Arbeidsgiverforening var lenge lunken. I første rekke var det en forening for medlemmer av Glommen Skogeierforening. Men mange skogeiere, også i Glommavassdraget, følte at de ved medlemskap i en arbeidsgiverforening ville miste sin personlige frihet både i forhold til andre skogeiere og i forhold til skogsarbeiderne og Skog og Land. Ved stiftelsen representerte arbeidsgiverforeningen én million dekar produktiv skog. Overenskomsten høsten 1928 omfattet 4 000 skogsarbeidere.¹⁴ Både skogarealet og antall skogsarbeidere i Glommavassdraget alene oversteg langt disse tallene. Dette betydde at bare en brøkdel av skogarealet i Norge, og et fåtall av skogsarbeiderne var under arbeidsmessig administrativ kontroll av Skogbrukets Arbeidsgiverforening og Skog og Land. Ved utgangen av 1920-årene mente fortsatt flertallet av landets skogeiere og skogsarbeidere at de kunne oppnå mer som arbeidsgivere og arbeidstakere ved å stå alene.

Etableringen av streikebryterforeningene Arbeidets Frihet i Norge i slutten av 1920-årene var inspirert fra Sverige. Men til forskjell fra Föreningen Skogsarbeten i Sverige, støttet ikke Skogbrukets Arbeidsgiverforening i Norge organiserte streikebryterforeninger. Hans Mellum, fløtersjefen i Julussa, som stod bak etableringen av foreninger av typen Arbeidets Frihet høsten 1928, ble lojal representant for Skogbrukets Arbeidsgiverforening under fløtningsforhandlingene våren 1929.

Arbeidets Frihet i Elverum i 1928 bygde på en annerledes ideologi enn sin broderorganisasjon i Sverige. Arbeidets Frihet i Norge hadde "en sosial ånd". Aggresjonen var ikke alene rettet mot skogsarbeidernes fagorganisasjon. Medlemmene var også misnøydde med myndighetene som de følte favoriserte treforedlingsindustrien på bekostning av skogbruket.¹⁵ I Glommen Skogeierforening og andre norske skogeierforeninger var slike tanker fremtredende. Ved utgangen av 1929 aner vi konturene av en bygdefront i kjølvannet av fløterkonfliktene.

En bygdefront med Lappobevegelsen som ideal

Høsten 1930 slo den internasjonale krisen brutalt inn i den norske økonomien. Papirindustrien satt inne med store lagre av sliptømmer. Ved utgangen av september hadde fabrikkene bare tinget 30% av det de hadde kjøpt året før. Glommen Skogeierforening fikk bare solgt en brøkdel av vanlig årskvantum. Tømmerprisen sank til et nivå ingen hadde sett på over 20 år. Den desperate situasjonen i skogsbygdene ble ytterligere forverret både for skogeier og skogsarbeider. Tydligere enn noen gang tidligere stigmatiserte skogsbygdene sine hovedfiender. Den internasjonale, revolusjonære og moskvalydhøre sosialismen med blodig revolusjon som ideal, og den imperialistiske treforedlingsindustrien, ble syndebukkene.

I denne situasjonen vendte mange skogeiere og skogsarbeidere, gårdbrukere og gårdsarbeidere blikket mot Finland. Både skogeiere og skogsarbeidere i Norge følte et nærere slektskap og vennskap med finnene enn det de gjorde med svenskene. Skog og Land var i konflikt med sitt svenske broderforbund, men stod sammen med finnene og russerne i en vennskapskomité. Borgerkrigen i 1917 der de hvite nedkjempet de røde, skapte betydelig oppmerksomhet i norske skogsarbeidermiljøer. Industrikonsernernes utbytting av finske skogsbygder understreket forakten for den byetablerte og fremmede spekuljonskapitalen. I Trysil, hvor Trysilelva og Klara gav de svenske treforedlingsfabrikkene enerett til tømmeret, og hvor Skog og Land gikk til aggressive angrep, var sympatien for Finland større enn i mange andre skogskommuner i Norge.

Mange norske kriserammede skogeiere, småbrukere og skogsarbeidere fant svaret på den økonomiske og politiske krisen i den finske Lappobevegelsen. Lederen, skogeieren og bonden Vihtori Kosola, ble av mange sett på som en helt. De frie i Elverum kalte seg "Lappo" rett etter at Kosola hadde organisert bevegelsen.¹⁶ "Lappo" ble en hedersbetegnelse for alle som søkte tilknytning til de norske streikebryterforeningene.

Påvirket av Lappobevegelsen, våknet tanken om Arbeidets Frihet til live igjen i Norge. Skogeiere og gårdbrukere stod bak de frie foreningene da de dukket opp på nytt i 1930 med en sterkere organisasjonsstruktur enn tidligere. I tråd med Mussolinis politiske ideologi, påstod foreningene at motsetningene mellom arbeidsgivere og arbeidstakere var fiktive. Skogeierne og skogsarbeiderne hadde egentlig de samme interesser, utbyttet som de ble av plankeadel og industriarbeidere i byene. Industriarbeiderne ble angrepet fordi de hadde lønnskrav som var det dobbelte av det skogsarbeiderne hadde. Skogsarbeiderne fulgte etter i denne prisgaloppen og tvang seg til lønninger det ikke var dekning for, påstod Arbeidets Frihet. Løsningen var at skogeierne og skogsarbeiderne skulle danne en bygdefront mot industrien som ruinerte landsbygda. Skog og Land ble sett på som en utenforstående og fremmed partsorganisasjon som uten rett blandet seg inn i det tradisjonelle og individuelle kontraktforholdet mellom arbeider og arbeidsgiver. Skog og Land skapte hat og splittelse mellom mennesker som var i samme båt, hevdet de frie.

I november 1930 stiftet Hans Jentoft Aandstad, prost i Hof i Solør, et fritt forbund som bestod av frie foreninger i Åsnes, Hof, Grue og Brandval. Denne omstridte personen, som opprinnelig kom fra små kår i Hadsel i Vesterålen, hadde slått under seg jord og skog etter at han etablerte seg som prest i Solør. Prestegården i Hof hadde han omskapt til et mønsterbruk for kåldyrking. "Kålprosten", som han odiøst ble kalt, hadde over 200 ansatte på det meste i 1930-årene, og var i flere år distriktets største arbeidsgiver.¹⁷

Oppslutningen om Aandstads frie foreninger var stor, og mange

Streikebryteren på jobb, godt bevoktet av bevæpnet politi. Tegning fra Skog og landarbeideren. 1931.

hadde tro på at han evnet å knuse Skog og Land. Lederen av Samfundshjelpen, oberst og bonde Christopher Fougner fra Hamar, var æresgjest på stiftelsesmøtet til de frie i Solør, og han manet til kamp både mot Skog og Land og Papir. Det farligste ved situasjonen, understreket Fougner, var at Skog og Land truet bøndenes rettsvern. Derfor var det livsviktig at skogeierne og bøndene stod sammen for å bekjempe ulovlige arbeidsnedleggelse, egget Fougner overfor en opphisset tilhørerskare på stiftelsesmøtet. Sammenslutningen i Solør fikk navnet Landmennesenes Økonomiske Forbund, og hadde som mål å være en upolitisk organisasjon for alle bønder, skogeiere og deres arbeidere.¹⁸ I 1931 tok den navnet Landslaget Arbeidets Frihet.

Konflikten i Etna-Dokka våren 1930 lå bak de frie foreningene i Torpa og Nordre Land som ble dannet før jul samme år. Skogsarbeidere og skogeiere tegnet seg som medlemmer "for å verge sitt arbeid, sine hjem og sine bygder".¹⁹ I 1931 ble den uløste konflikten i Etna-Dokka utvidet. Som svar på streikebryterfløtingen i tverrelvene til Randsfjorden våren 1931, gikk Skog og Land til blokade av fløtingen på Randsfjorden. Etter forhandlinger ble det avtalt at Randsfjorden Salgsforening skulle utrede arbeidsspørsmålene i skogbruk og fløting mot at Skog og Land

opphevet blokaden. Skogeierne nedsatte en komité for å utrede arbeidsforholdene. Komiteen tok kontakt med oberst Fougner som flere av medlemmene var blitt kjent med under konfliktene året før. I tillegg søkte foreningen råd hos Aandstad. Han advarte skogeierne mot å tenke snevert, som ved å stifte en forening som motsvar til Skog og Land. Arbeidsgiverforeninger gav Skog og Land monopol, understreket Aandstad. Hvis Skog og Land fikk innpass i skogen, ville det også være umulig å holde jordbruket utenfor, og da var katastrofen inntrådt, fremholdt streikebrytergeneralen videre. Dette ville ifølge Aandstad føre til oppløsningstendenser som snart ville smitte hele landsbygda. Aandstad rådet skogeierne til å stifte foreninger som omfattet både arbeidere og arbeidsgivere.²⁰ Aandstads samfunnsanalyse overbeviste komiteen.

På nyåret i 1932 kom svaret fra komiteen som foreslo "upolitiske" skogdriftsforeninger hvor arbeidsgivere og arbeidere skulle samarbeide på faglig grunnlag. Det skulle ikke være noen felles tariffavtaler, arbeidsprisene skulle avgjøres innen hver forening. Medlemmer fra andre fagforeninger og arbeidsgiverforeninger skulle utelukkes. Foreningene skulle bygge opp egne sikringsfond slik at de ble uavhengige av støtte utenfra. Fondene forpliktet skogsarbeidere å gi støtte til skogeiere som var i vanskeligheter. Anbudssystemet ble ansett for å være overflødig, fordi skogsarbeid og fløting var forbeholdt medlemmene i skogdriftsforeningene til priser som var bestemt av foreningenes egne prisnemnder.

Trysilvassdraget hadde egen arbeidsgiverforening, men den stod ikke tilsluttet Skogbrukets Arbeidsgiverforening. Arbeidsgiverforeningens frie stilling var en forutsetning for Trysil Frie Skogsarbeiderlag som ble stiftet før jul i 1930. Slik begrunnet foreningen seg selv:

Alle dyktige og arbeidsvillige skogsarbeidere oppfordres på det alvorligste om å slutte seg til den idag stiftede upolitiske fagorganisasjon, som har satt seg som mål å ivareta arbeiderstandens økonomiske interesser og bringe arbeidslivet i normalt gjenge. Den kampmetode som er ført av den gamle organisasjon har vist sig kun å bringe nød og elendighet blandt den arbeidende befolkning.²¹

Foranledningen til Trysil Frie Skogsarbeiderlag var den vedvarende skogskonflikten som startet høsten 1930. Etter som skogeierne i Trysil hadde sin egen arbeidsgiverforening, bestod det frie skogsarbeiderlaget vesentlig av hoggere og kjøpere. I forhold til medlemmenes sosiale bakgrunn, var laget i Trysil særegent i forhold til de andre foreningene som var tilsluttet Arbeidets Frihet. Det frie skogsarbeiderlaget var kjernen i den langvarige Ljørdalkonflikten i Østre Trysil, som brøt ut høsten 1931 og først ble avsluttet i 1937 som den lengste i skogbruket.

Det frie laget i Trysil hevdet å ha 500 medlemmer og nesten like stor oppslutning som den Skog og Land hadde i kommunen. Skogdrift, som de frie foreningene i Oppland kalte seg selv, påstod å ha 1 200 med-

lemmer. Aandstad uttalte at Landslaget Arbeidets Frihet hadde et samlet medlemstall på 5 000.²² Trolig var halvparten av Aandstads anslag nær virkeligheten.

Skogeiernes syn på Arbeidets Frihet

Skogeierne var splittet i to i synet på Arbeidets Frihet. For Skogbrukets Arbeidsgiverforening var Arbeidets Frihet en konkurrerende og destruktiv organisasjon som forsøkte å bryte ned tillitsforholdet til Skog og Land. Glommen Skogeiierforening, som allerede i 1913 hadde tatt til orde for en arbeidsgiverforening i Glommavassdraget, hadde et naturlig og nært samarbeid med Skogbrukets Arbeidsgiverforening. Skogeierne i Drammensvassdraget gikk inn for Skogdrift. Trysilvassdragets Arbeidsgiverforening godtok bare det frie skogsarbeiderlaget som arbeidstakerorganisasjon.

I september 1933 gikk Aandstad til frontalangrep på Skogbrukets Arbeidsgiverforening med *Østlendingen* som talerør. Aandstad beskyldte arbeiderbevegelsen for at den satte rettssikkerheten i fare. Men heldigvis hadde Arbeidets Frihet per september 1933 greid å stoppe de revolusjonæres fremgang blant skogsarbeiderne, understreket han, sannsynligvis for alltid. Men han fremholdt likevel med bekymring:

Det skulde da være om den bastard av en borgerlig organisasjon, som kaller sig Skogbrukets Arbeidsgiverforening, skulde vinne til slutning og tvinge de borgelige arbeidere inn i de revolusjonære foreninger.²³

Arbeidsutvalget i Skogbrukets Arbeidsgiverforening behandlet umiddelbart de grove beskyldningene mot partene i skogbruket. Leif Braaten, administrerende direktør, pekte i sitt tilsvarende svar på at virksomheten til Skogbrukets Arbeidsgiverforening og Skog og Land var hjemlet i Arbeidstvistloven. Videre understreket Braaten at overenskomstene utelukket enhver organisasjonstvang. Braaten unnlot heller ikke å kommentere hulheten i Aandstads argumentasjon. Aandstad hadde visst også foreslått at Arbeidets Frihet skulle inngå avtale med Skogbrukets Arbeidsgiverforening! Med dårlig skjult stolthet kunne Braaten berette at i løpet av arbeidsgiverforeningens korte fem-årige historie, hadde det vært ro og ordnede forhold i alle medlemmenes skoger og fløtningselver. Den klare linjen som Skogbrukets Arbeidsgiverforening holdt, hidro til å isolere Arbeidets Frihet. Med røttene solid plantet i norsk lov og åpne linjer til Skog og Land, var det et tidsspørsmål når arbeidsgiverforeningen ble allment akseptert. Holdningen i Skogbrukets Arbeidsgiverforening var at Arbeidets Frihet ville dø ut av seg selv.

Skog og Lands forhold til Arbeidets Frihet

Skog og Land førte sin kamp mot Arbeidets Frihet på et juridisk, fysisk og psykisk nivå. Som Skogbrukets Arbeidsgiverforening kunne heller

ikke Skog og Land leve sammen med en konkurrerende organisasjon som hadde som mål å bryte ned det lovhjemlede avtaleverket mellom partene i skogbruket. Årene 1932-1933 var kritiske. Medlemsmassen på over 11 000 i 1929 hadde skrumpet inn til halvparten. Den økonomiske krisen og den ideologiske kampen mellom sosialdemokrater og kommunister lammet forbundet i bekjempelsen av streikebryterforeningene.

Skog og Land påskyndet organiseringen blant skogeiere og gårdbrukere som forhandlingsmotparter. Skogbrukets Arbeidsgiverforening, som Skog og Land i starten møtte med skepsis, ble etter hvert sett på som en avgjørende støttespiller i kampen mot fascismen.²⁴ Et organisert arbeidsliv gjennom omfattende avtaler gav streikebryterforeningene mindre spillerom.

De fysiske konfrontasjonene spilte en rolle. Vi hører om lokale treninger, streikebrytere som ble kjeppjaget i elva, streikebrytere som ble røket ut av sine koier som reven fra sitt hi, koier som ble stukket i brann, osv. Men Skog og Land kunne ikke omvende medlemmer av Arbeidets Frihet med tørre never alene. Den viktigste kampen foregikk på det psykologiske plan, den gjaldt kampen om verdiene. Skog og Lands ideer om likhet, fellesskap og solidaritet stod i skarp kontrast til grunnsynet til Arbeidets Frihet, som var antisosialisme, konkurranse og den sterkeste rett.

Det gjaldt for Skog og Land-foreningene og bygdesammenslutningene å vinne tidligere streikebrytere og andre organisasjonsuavillige skog- og landarbeidere over på sin side. Dette skjedde gjennom en overbevisningsprosess hvor erkjennelse av svik og akseptering av "renselse" var viktige elementer. Utgangspunktet var at streikebryting brøt ned fundamentale livsverdier som også var grunnfestet i Skog og Land. Ved å være streikebryter hadde man nådd lavmålet i nedverdiggelse. Streikebryting var svik mot klassefrender. Det var viktig for Skog og Land at normen om svik i forbindelse med streikebryting ble allmenngyldig i grendene.

Renselsen bestod i betale en betydelig mulkt i form av straffekontingent, og erkjenne sin skyld ved å melde en ydmykende offentlig avbikt i *Skog- og Landarbeideren* eller i arbeiderpressen. Avdelingene glemte aldri en ukameratslig handling så lenge det ikke var søkt om avbikt. Mange avbikter i fagbladet pekte på forhold som lå 10-15 år tilbake i tiden. Ingen som meldte avbikt ble streikebryter på nytt.

Avbiktssystemet fungerte som en renselsesprosess med nærmest religiøse undertoner. Avbikt var en ydmykelse, men den ble vendt til seier både for den enkelte og for avdelingen. Omvendte streikebrytere som bøydde nakken og erkjente skyld ble behandlet som kamerater i avdelingen og opptatt i skogsarbeidernes fellesskap i bygdesamfunnet. Da var de også klarert for medlemskap i ungdomsfylkingen og i arbeiderlagene. En streikebryter som meldte avbikt var ikke lenger annenrangs. Han fikk et nytt liv i bygda. Fortiden var opp og avgjort for alltid.²⁵

Ordnete forhold

Endelig punktum for Randsfjordkonflikten ble satt av boikottdomstolen som høsten 1935 dømte Dokka Elveforening for ulovlig boikott av fagorganisasjonens medlemmer. Våren 1936 ble det opprettet en ordinær arbeidsavtale mellom Skog og Land og elveforeningene i Etna-Dokka vassdraget. Skogeierne i distriktet stiftet Randsfjorden Arbeidsgiverforening senere på året og meldte seg inn i Skogbrukets Arbeidsgiverforening. I 1937 ble punktum satt for den langvarige Ljørdalkonflikten i Trysil. Tømmerkjørerforeningen meldte seg inn i Skog og Land og Trysilvassdragets Arbeidsgiverforening søkte medlemskap i Skogbrukets Arbeidsgiverforening.²⁶

Med Skogbrukets Arbeidsgiverforening og Skog og Land som ubestridte motparter var det slutt på Arbeidets Frihet. Arbeidsforholdene i skogbruket ble ordnet før krigen brøt ut 9. april 1940. Men mange skogeiere og skogarbeidere nektet å innordne seg sine respektive arbeidsgiver- og arbeidstakerorganisasjoner. De tviholdt bittert på sin individuelle frihet. Utstøtte og isolerte hadde de plassert seg selv i et vakum. Men Nasjonal Samling som Vidkun Quisling stiftet i 1933, gav nytt håp.

Med en oppslutning på 2,2% av velgerne ved stortingsvalget i 1933

Statspolitiet ble formelt opprettet våren 1931 for å beskytte streikebrytere. Frem mot midten av 1930-årene var uniformskledte politikonstabler med våpen og shcæfere vanlige innslag i konflikt-områdene i skogen og langs fløterelvene.

som sank til 1,8% ved valget i 1936, ble Nasjonal Samling aldri et stort parti.²⁷ Den fylkesmessige oppslutningen om Nasjonal Samling var størst i Hedmark og Oppland der konfliktene raste i 1930-årene. I Hedmark fikk partiet 2,4% av stemmene ved stortingsvalget i 1933. I Oppland tok partiet 5,2% av stemmene på felleliste sammen med Bygdefolkets Krisehjelp. Partiet ble ikke representert på Stortinget, men hadde en viss innflytelse i noen herredsstyrer etter valgene i 1934 og 1937. I typiske skogskommuner som Åmot og Trysil i Hedmark, var omtrent hver sjettede skogeier og gårdbruker medlem av partiet etter 9. april 1940. Omtrent hver tyvende skogsarbeider gikk inn i partiet.

I forhold til avtaleverket mellom Skogbrukets Arbeidsgiverforening og Skog og Land, ble krigen og Nasjonal Samling en parantes. Organisasjonene førte offisielle forhandlinger under krigen med blant annet landstariffen for skogbruket i 1941 som et resultat. Størst betydning hadde likevel de hemmelige møtene mellom det illegale Skog og Land og Skogbrukets Arbeidsgiverforening. Alfred Ljøner, den avsatte formannen i Skog og Land, møtte direktøren i Skogbrukets Arbeidsgiverforening, Terje Braaten, hver måned. På disse møtene holdt de hverandre løpende orientert om krigssituasjonen, men de diskuterte også tariffspørsmål. I november 1944 ble det blant annet inngått en hemmelig avtale mellom Skog og Land og Skogbrukets Arbeidsgiverforening. Den tok utgangspunkt i den offisielle tariffavtalen for sesongen 1943-44, og bestemte blant annet at ved krigens slutt skulle alle akkordsatser forhøyes med 35%.²⁸

Etter krigen ble den offisielle tråden fra 1940 mellom Skogbrukets Arbeidsgiverforening og Skog og Land tatt opp igjen. Skogeiere og skogsarbeidere som hadde tviholdt på sin overbevisning om en felles bygdefront etter at krigen brøt ut 9. april, endte sine politiske liv under landssvikoppgjøret. Tanken om Arbeidets Frihet ble aldri mer bragt på bane.

Noter

- 1 Fagblad for Norsk Skog & Jordarbeiderforbund nr. 4, 1917.
- 2 Flinck, Ingvar: *Strejkbryteri och arbetets frihet. En studie av svensk arbetsmarknad fram til 1938*. Uppsala 1974. S. 65.
- 3 Samme sted s. 81 ff.
- 4 Hagtvedt, Bernt: On the Fringe: Swedish Fascism 1920-45. *Who Where The Fascists?* Larsen, S. Ugelvik, Hagtvedt, B. og Myklebust, J.P.(red.). Bergen 1980.
- 5 Persson, Bo: *Skogens skördemän. Skogs- och flottningsarbetareförbundets kamp för arbete och kollektivavtal 1918-1927*. Lund 1991. S. 45. Halberg, Paul Tage: *Den stolte sliter. Skog- og landarbeiderne 1900 til 1990 - en kamp for likeverd*. Oslo 1993. S. 98.
- 6 Hamberg, Marina: *Agrar protest. Lapporörrelsens, IKLs och Krisrörrelsens politiska ekologi*. Åbo 1990. S. 4.
- 7 Niilo Kosola, f. 1910, Lappo, Finland, i intervju med forfatteren i 1991.

- 8 Djupsund, Göran og Karvonen, Lauri: *Fascismen i Finland. Högerextremismens förankring hos väljarkåren 1929-1939*. Åbo 1984. S. 13 ff.
- 9 Engen, Jorun: *Austmarka-konfliktene*. Hovedoppgave i historie. Oslo 1974. S. 3 ff.
- 10 Hendriksen, Hans: *Mennesker uten makt*. Hovedoppgave i historie. Bergen 1972. S. 51. Østerdal Arbeiderblad (Det norske Arbeiderparti) 12. 10. 1928. Elverum. Østerdal Avis (Høyre) 13. 10. 1928. Elverum. Eivind Langdalen, f. 1900, Elverum, i intervju med forfatteren i 1978.
- 11 Nils Kalsveen, f. 1909, Elverum, i intervju med forfatteren i 1979.
- 12 Kittelsen, Ingolf: *Skogbrukets Arbeidsgiverforening 1928-1938*. Oslo 1938. S. 47.
- 13 Vevstad, Andreas: *Skogbrukets Arbeidsgiverforening 50 år*. Oslo 1979. S. 69.
- 14 Braaten, Leif og Opsahl, W.: *Skogbrukets Arbeidsgiverforening 1928-1953*. Oslo 1953. S. 42 ff.
- 15 Nils Kalsveen, f. 1909, Elverum, i intervju med forfatteren i 1979.
- 16 Hendriksen, Hans: *Mennesker uten makt*. Hovedoppgave i historie. Bergen 1972. S. 58. Nils Kalsveen, f. 1909, Elverum, i intervju med forfatteren i 1979.
- 17 Borg, Ole: "Kålprosten" Hans Jentoft Aandstad - en karriere i Hof. Solør-Odal, *tidsskrift for lokalhistorie og kultur nr. 1*, 1992.
- 18 Østlendingen (Bondepartiet) 24. og 25. 11. 1930. Elverum.
- 19 Amsrud, Trond: *Skogdriftsforeninger og Nasjonal Samling*. Hovedoppgave i historie. Oslo 1978. S. 38.
- 20 San.me sted s. 59-60.
- 21 Østlendingen (Bondepartiet) 22. og 31. 12. 1930. Elverum.
- 22 Gleitsch, Kristian: *Skogsarbeidernes kamp*. Oslo 1932. S. 124.
- 23 Østlendingen (Bondepartiet) 14. 9. 1933. Elverum.
- 24 Buflod, A. H.: *Vi slo oss igjennom!* Oslo 1939. S. 49 f.
- 25 Halberg, Paul Tage: *Den stolte sliter. Skog- og landarbeiderne 1900 til 1990 - en kamp for likeverd*. Oslo 1993. S. 178 ff.
- 26 Buflod, A. H.: *Vi slo oss igjennom!* Oslo 1939. S. 49-51.
- 27 Dahl, H.F., Hagtvedt, B. og Hjeltnes, G.: *Den norske nasjonalsosialismen*. Oslo 1982. S. 128.
- 28 Norsk Skog- og Landarbeiderforbund. Beretning 9. 5. 1945 - 31. 12. 1945. S. 12-13. Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek.